

# RELIGIJA NA BALKANU, VERA KAO OTPOR MODERNIZACIJI

RELIGIJA NA BALKANU

Srbija:

VERA KAO OTPOR MODERNIZACIJI

Olivera MAMUZIĆ, AIM Beograd

[www.aimpress.ch](http://www.aimpress.ch)

Suština konflikta u prethodnoj deceniji ratova mogla bi se definisati i kao poslednje nastojanje Srbije i SPC da pruži otpor modernizaciji.

Zaćaranost kosovskim mitom i verovanjem da su Srbi u svim ratovima na ovim prostorima bili stradalnici snažno su uticali na ulogu Srpske pravoslavne crkve (SPC) u poslednjoj ratnoj deceniji u bivšoj Jugoslaviji. Srednjevekovno stradanje Srba pod turskim osvajačima, čiji je najsnažniji simbol Kosovski boj na Gazimestanu 1389. godine, stradanja u Prvom, a zatim i Drugom svetskom ratu i nemogućnost da se oslobodi tog nasleđa, doveli su do toga da SPC ratove u bivšim jugoslovenskim republikama poistoveti sa odbranom sprstva i pravoslavlja. Sve do kraja sada već prošlog veka Crkva će ostati na liniji da su Srbi u ratovima u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu branili pravo na život, nacionalni i verski identitet. Izveštaje o zločinima Srba nad nesrpskim stanovništvom SPC će takodje jako dugo nazivati lažima i otvoreno se stavljati u odbranu onih koje je svet optužio za ratne zločine, kao u slučaju bivšeg lidera bosanskih Srba Radovana Karadžića.

Izmeštanje SPC sa margina društvenih i političkih zbivanja na kojima je bila u Titovoj Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata došlo je paralelno sa velikim nacionalističkim talosom u Srbiji. Da je Crkva izašla iz zapećka bilo je jasno 1989. godine, kada su Srbi na Gazimestanu obeležili 600 godina od kosovskog boja - uz pravoslavne ikone, fotografije budućeg velikog vodje i svitu sveštenstva SPC. Crkva je tada, dve godine pre početka rata, pomogla tadašnjem partijskom šefu srpskih socijalista Slobodanu Miloševiću u rehabilitaciji nacionalističkog programa, koji će biti presudna varnica u krvavim sukobima koji su usledili. Ratove koje je, pod izgovorom očuvanja zajedničke države Jugoslavije, vodio Milošević, SPC je podržavala, pripisujući srpskom narodu uz stradalničku i mesijansku ulogu. Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije na početku ratnih sukoba poručivao je srpskom narodu da je njegova "sudbina da nosi krst na ovom vatrenom razmeđu različitih svetova", te je "zato srpski narod božanski narod". SPC je poistovetila versko sa nacionalnim, zahvaljujući složenoj istorijskoj ulozi - u vreme viševekovne otomanske vladavine SPC je sačuvala srpski nacionalni identitet, a u 19. veku odigrala je ključnu ulogu u nacionalnoj emancipaciji i stvaranju nezavisne srpske države.

SPC se tokom ratova u bivsoj Jugoslaviji zvanično nikada nije oglasila otvorenim govorom mržnje protiv Muslimana ili Hrvata, ali je poricala da su bosanski Srbi činili ikakve zločine nad njima, tvrdeći da su se samo branili. Tako je 1993. godine u deklaraciji Svetog episkopskog sinoda navedeno da SPC "na bazi svedočenja braće episkopa iz BIH, potvrđuje, preuzimajući potpunu moralnu odgovornost, da takvi logori niti su postojali niti postoje". Za to vreme, u samoj Srbiji, SPC je, na protokolarnom nivou, negovala dobre odnose sa islamskom zajednicom, kao i Katoličkom crkvom.

Do prekretnice u odnosima između srpskog vođa i SPC dolazi najpre 1994. godine kada Milošević pod pritiskom međunarodne zajednice, uvodi embargo protiv bosanskih Srba. Crkva tada javno anatemiše Miloševića. Sveti Sinod u avgustu te godine osudjuje blokadu "protiv krštene

braće", a neke vladike otvoreno pozivaju na otpor "izdajniku Miloševiću". Crkva je, međutim, godinu dana posle ipak podržala novi zaokret u Miloševićevoj politici, koji se pod pritiskom međunarodne zajednice i problemima u svojoj državi okreće ka ulozi mirotvorca. Tako će srpski patrijarh Pavle staviti i svoj potpis na "ovlašćenje" sa kojim je Milošević kao univerzalni srpski pregovarač otputovao u Dejton. Novo zahladjenje u odnosima između SPC i srpskih vlasti usledilo je tokom građanskih protesta zbog izborne krađe na lokalnim izborima 1996. godine. Crkva je, posle kraćeg oklevanja, podržala protest, kada se omasovio i policija počela da primenjuje silu nad demonstrantima.

Savez SPC i Miloševića definitivno je ipak raskinut ratom koji se rasplamsao na Kosovu. Od sukoba na Kosovu, od februara 1998. godine SPC nije osudjivala srpske vlasti zbog brutalnog kršenja ljudskih prava albanskog stanovništva, ali je osudjivala Miloševića zato što je više nije uvažavao kao sagovornika u za nju tako važnom pitanju. Milošević je ignorisao napore SPC da bude jedan od pregovarača u Rambujeu, kao i savez Crkve i lidera kosovskih Srba, koji su predvodili vladika raško-prizrenski Artemije i Momčilo Trajković, lider Srpskog pokreta otpora (SPOT) sa Kosova.

Za SPC je Kosovo vekovna sveta srpska zemlja i zato je tako tragično doživela pobjedu NATO snaga i povlačenje srpske vojske i policije sa Kosova. Posle egzodusa kosovskih Srba, Crkva je Miloševića javno optužila da je izdao srpske interese. U junu 1999. SPC je zatražila njegovu ostavku i to je bio i faktički kraj savezništva. Srpski narod nosio je jedne pored drugih svetačke slike i slike Miloševića, deset godina posle SPC je bila poražena kao i Milošević. SPC koja je odlučila da podrži vlast u odbrani velike nacionalne ideje bila je razočarana i otvoreno govorila kako je izmanipulisana. I u slučaju SPC, pokazalo se da su mnogi u Srbiji napustili Miloševića ne zbog ratova koje je vodio, već zato što ih je izgubio. Ankete javnog mnjenja iz tog perioda pokazivale su da je skoro dve trećina građana Srbije izgubilo poverenje u SPC i smatralo spornom njenu ulogu u ratovima.

Iako je izgledalo da je SPC teško uzdrmana gubljenjem svoje svete kosovske postojbine i da će ponovo teško pronaći svoje mesto, nije bilo tako. Crkva je zahvaljujući otvorenoj podršci srpskoj opoziciji koja je polako i sigurno išla ka ujedinjenju, ipak uspela da "vaskrsne", a da nikada nije otvoreno progovorila o svojoj negativnoj ulozi u ratovima. Doduše, patrijarh Pavle je javno priznao da je bilo srpskih zločina. Analitičari ocenjuju da uloga SPC u ratovima nikada do kraja nije javno žigosana, jer su i mnogi od lidera Demokratske opozicije Srbije (DOS) bili tokom ratova na čvrstim nacionalističkim pozicijama tako da bi i njihova uloga morala da bude podložna kritici.

SPC je za nepunih godinu dana vladavine DOS ispunila dobar deo ciljeva, što nije uspela za Miloševićeve vladavine i pored dugogodišnje podrške koju mu je davala. Najpre, uspela je da obezbedi uvodjenje veronauke u državne škole i pored toga što su u još važećem Ustavu iz 1992. Crkva i država odvojene. Takođe se priprema zakon o vraćanju crkvene imovine, koja joj je posle Drugog svetskog rata oduzeta u dva talasa. Zakonom o agrarnoj reformi iz 1946. godine, prema podacima same SPC, oduzeto je oko 70.000 hektara zemlje i šuma. Zatim je 1958. godine usvojen Zakonom o nacionalizaciji i SPC je tada ostala bez gotovo 2.000 svojih zgrada. U Beogradu je praktično nacionalizovano sve osim zgrade Patrijaršije.

Srpsko ministarstvo vera izradilo je i nacrt zakona o verskim slobodama. Iako je srpski ministar vera Vojislav Milovanović (postavljen na predlog SPC) najavio da je nacrt tog zakona "jedno od najdemokratskijih rešenja kojim se prvi put posle 60 godina afirmiše verska sloboda kao osnovno ljudsko pravo", neki stručnjaci smatraju da će SPC zahvaljujući tom zakonu uspeti da se "obračuna" sa verskim sektama, odnosno sa svim verskim zajednicama koje ona zvanično ne priznaje.

Prema podacima Ministarstva vera registrovano je oko 50 verskih zajednica, međutim pretpostavka

je da ih ima više, ali da nisu prijavljene. Oko 70 odsto ukupnog stanovništva su hrišćani. Tri krila hrišćanstva su tako raspoređena da najviše ima pravoslavnih vernika (90 odsto), zatim katoličkih (9 odsto) i najmanje protestantskih vernika (1 odsto). Islamska verska zajednica okuplja oko 19 odsto ukupnog stanovništva, ali je ovaj podatak diskutabilan budući da se podaci o islamskim vernicima na Kosovu zasnivaju samo na pretpostavci, jer je tamo stvarno popisano samo 18 odsto stanovništva. Pripadnika jevrejske verske zajednice ima oko 0,01 odsto. Oko 0,14 odsto su pripadnici druge veropispovesti i proorijentalnih kultova. Svega 1,64 odsto stanovništva izjasnilo se da nisu vernici. Problem kod ovih podataka je što se na ovim prostorima veroispovest vezuje uz nacionalnost, tako da se većina stanovništva po automatizmu izjašnjava za pripadajuću veroispovest. Prema poslednjim sondažama javnog mnjenja, u Srbiji se sve manje ljudi deklariraju kao ateisti. Stručna javnost smatra da porast interesovanja za crkvu ne znači povratak izvornoj veri, već pre povratak tradiciji, i to u nedostatku drugih vrednosnih obrazaca.

SPC zvanično priznaje Rimokatoličku crkvu i islamsku versku zajednicu, a od protestantskih reformatorsku, evangelističko-luteransku i slovačku evanglističku crkvu i sa njima neguje tradicionalno dobre odnose. Sve te verske zajednice u dogovoru sa SPC i Ministarstvom prosvete mogu da drže časove veronauke u osnovnim i srednjim školama, po sopstvenim programima i udžbenicima.

Iako se ne može reći da je SPC deklarativno ikad ispoljila netrpeljivost prema drugim verskim zajednicama na ovom prostoru, pre nekoliko meseci neke nevladine organizacije za ljudska prava optužile su je da je generator nacionalizma i antisemitizma. Veći deo ovih optužbi zasniva se na činjenici da su oko crkvenih krugova okupljeni neki kontroverzni intelektualci, koji se zalažu za rehabilitaciju spornih istorijskih ličnosti, među kojima i onih koji su pripadali fašističkom pokretu.

Jevrejska zajednica demantovala je da je ugrožena od SPC, ali su neki njeni predstavnici izrazili bojazan da bi klicu antisemitizma u Srbiji mogla posejati veronauka, kako pravoslavna, tako i katolička i protestantska. Druge verske zajednice na prostoru Srbije nisu, bar ne javno, govorile o netrpeljivosti SPC prema njima. SPC je osuđivala sporadične napade na islamske i katoličke verske objekte, koji su kao izraz nacionalne i verske netrpeljivosti podudarali sa ratovima u Hrvatskoj i Bosni.

U Srbiji se dosad nije dogodio prodor fundamentalističkih grupa, sem što se fundamentalizam povremeno nazirao kod islamske verske zajednice na prostoru Sandžaka, ali samo u deklarativnoj formi i to uglavnom 90-tih godina, u periodu žestokih sukoba u Bosni. Očito je da je taj "deklarativni" fundamentalizam bio izazvan pojačanim nacionalnim osećanjima u ratnom sukobu i bio je prolazne prirode. U Srbiji je bilo bleđih pokušaja da se pobuna kosovskih Albanaca poveže sa islamskim ekstremizmom, iako je kohezivni faktor u otporu Albanaca prevashodno bio etnički.

Sama SPC ispoljava priličan strah od uticaja rimokatoličke i protestantske teologije. Razlozi za taj strah, kao i stalno kočenje ekumenskog dijaloga od strane SPC, leže u činjenici da je SPC ipak jedna mala nacionalna crkva, koja nije uspela da prevaziđe romantičarske ideje o nacionalnoj državi i crkvi i odgovori na izazove 20. veka. Klaustrofobična i zatvorena, i kao nacionalna crkva uvek naslonjena na vlast (i patrijarh German u bivšoj Jugoslaviji bio je postavljen uz saglasnost šefa države), SPC nije uspela da se modernizuje. Suština sukoba u protekloj ratnoj deceniji mogla bi da se definiše i kao poslednji pokušaj Srbije i SPC da se odupru modernizaciji.

SPC je od smene vlasti u Srbiji u evidentnom usponu, koji će biti još snažniji kada posle vraćanja imovine postane finansijski jača. O njenom uticaju na vlast u Srbiji dovoljno govori slučaj sa izručenjem Miloševića Haškom tribunalu. SPC je tu vest primila sa velikim negodovanjem, a vladika Amfilohije neuvijeno je poručio da je svetogrdje što je to učinjeno na veliki verski praznik Vidovdan (28. jun). Očigledan rezultat pritiska na vlast bio je vidljiv već posle nekoliko dana, kada

je srpski premijer Zoran Djindjić obećao donošenje uredbe o uvodjenju veronauke u škole. Sigurno je da će SPC u narednom periodu raditi na širenju svog i političkog i socijalnog uticaja. SPC je prema poslednjim istraživanjima javnosti sada treća institucija od poverenja (posle predsednika države i vojske). Gledano na duži rok, izvesno je, međjutim, da će približavanje Srbije Evropskoj uniji (EU) ojačati liberalne snage u zemlji, a time će prirodno i sekularni segment - koji je prema oceni mnogih stručnjaka u poslednjoj godini uzdrman snažnim uticajem SPC na vlast - biti osnažen.